

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U BiH

Halil Kalač

Fakultet za menadžment i turizam u Travniku

Izlaganje sa naučnog skupa

Ključne riječi: agenda, održivi turizam, ekoturizam, kulturni turizam, vjerski turizam, seoski turizam, zdravstveni turizam, kongresni i naučni turizam, ekologija.

SAŽETAK

Održivi razvoj turizma je trend razvoja turizma u 21. stoljeću. To je predvidjela Agenda 21 UN. Šansa ekonomskog razvoja BiH na održivim osnovama je održivi razvoj turizma. Značajni prirodni i kulturni potencijali za razvoj održivog turizma u BiH mogu se ostvariti u: ekoturizmu, zimskom turizmu, vjerskom turizmu, seoskom turizmu, zdravstvenom turizmu, kongresnom i naučnom turizmu. Ekologija postaje i trend 21. stoljeća. Ekološki aspekt turizma u BiH temeljio bi se na očuvanju prirodnih resursa, te edukaciji, kao i važnosti primjene ekoloških načela u turizmu. Neophodno je stavljanje važnih prirodnih područja pod adekvatan stupanj zaštite, uz implementaciju svjetskih standarda. Uključivanje ekologije u program edukacije u turizmu je vrlo bitno.

Key words: agenda, tenable tourism, ecotourism, culturaly tourism, religion tourism, vilage tourism, health tourism, congressly and scienific tourism, ecology.

ABSTRACT

Sustainable development of tourism is development trend of tourism in twenty-first century. It is foressed by Agenda 21 UN. Chance of economic development in Bosina and Herzegovina on sustainable bases is tenable development of tourism. Natural and cultural potentials are important for development sustainable tourism in Bosnia and Herzegovina, could be reach with: ecotourism, winter tourism, religion tourism, vilage tourism, healt tourism, congressly and sci-

ence tourism. Ecology becomes the trend and need of twenty-first century. Ecology aspect of tourism in Bosnia and Herzegovina would be based on the protection of natural resources and education of all participants about aspects, importance and use ecology principes in tourism. It is important to put nature region under adequate protection, with the implamentation use of world standards to place. Ecology in the program of tourism education it is very important.

1. UVOD

Jedinstvena formula za izradu i sprovođenje strategije održivog razvoja ne postoji i svaka država treba sama da odredi najbolji pristup, imajući u vidu političke, historijske, kulturne i ekološke okolnosti.

U okviru strategije održivog razvoja valja propaći načine za prilagođavanje postojećih procesa principima održivog razvoja. Također, strategija održivog razvoja služi u svrhe institucionaliziranja procesa u cilju dogovaranja, posredovanja i građenja konsenzusa o najvažnijim društvenim, ekonomskim i ekološkim pitanjima, tamo gdje se interesi razlikuju ili suprotstavljaju. Također, treba da posluži i kao platforma za pridruživanje i harmonizaciju sa EU.

2. AGENDA 21(UNCED) - STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Druga polovica XX stoljeća i početak XXI stoljeća pokazali su da je turizam, kao svjetska privredna grana, po svim bitnim pokazateljima, ostvarila primat u odnosu na ostale grane privrede. Idealan okvir za usvajanje određenih smjernica za razvoj održivog turizma, za turističku privredu predstavlja AGENDA 21. To je dokument usvojen od strane vlada 182 zemlje na Konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju, odnosno na Zemaljskom samitu u Rio

de Žaneiru 1992. godine. Kao logički nastavak u oblasti turizma, Svjetska turistička organizacija, Svjetski savjet za putovanja i turizam i Zemaljski savjet zajednički su usvojili 1996. godine dokument - Agenda 21 za turističku privredu. Cilj ovoga dokumenta je da pomogne organima vlada nadležnim za turizam, nacionalnim turističkim organizacijama, poslovnim udruženjima i preduzećima u oblasti turizma da ostvare svoje potencijale u cilju dostizanja održivog razvoja na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Ovim dokumentima treba priključiti i Opći etički kodeks u turizmu, usvojen od strane Generalne skupštine Svjetske turističke organizacije 1999. godine i od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2001. godine.

Ujedinjene nacije su 1999. godine posvetile posebnu sjednicu Komisije za održivi razvoj temi 'Turizam i održivi razvoj'. Na ovoj sjednici je prihvaćen međunarodni program rada na održivom razvoju turizma i utvrđeni su zadaci i odgovarajuće inicijative za sve učesnike u procesu održivog razvoja turizma. Međunarodna turistička kretanja predstavljaju samo manji dio ukupnih turističkih kretanja u svijetu. Prema relevantnim procjenama, domaći turistički promet čini u mnogim zemljama i do 70% ukupnog turističkog prometa. Preuzimajući ulogu lidera i ostvarujući značajan udio u globalnom bruto nacionalnom proizvodu i ukupnoj zaposlenosti, turizam je preuzeo, također, i značajnu odgovornost u odnosu na ekonomsko, društveno, kulturno i prirodno okruženje.

Problemima odgovornog ponašanja svih subjekata u turizmu ozbiljno su se bavili Svjetska turistička organizacija, Svjetski savjet za putovanja i turizam, kao i druge međunarodne organizacije. Njihov cilj je da se utvrde univerzalna pravila ponašanja za sve učesnike u razvoju turizma i za sve države.

Odgovoran i održivi razvoj turizma, podrazumijeva razvoj turizma koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista, turističkih destinacija i svih učesnika u turizmu, uz istovremeno očuvanje i uvećavanje potencijala za korištenje turističkih resursa u budućnosti, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe. To znači da se unaprijeđuje kvaliteta života ljudi u okviru mogućnosti ekosistema koji nas okružuje. Odgovorni i održivi razvoj turizma podrazumijeva pravo na turizam i na slobodu turističkih kretanja, zadovoljenje ekonomskih, društvenih i estetskih potreba, uz održavanje karakteristika prirodnog i društvenog okruženja i kulturno-historijskog naslijeđa.

3. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Smjernice i postupci upravljanja u vezi sa održivim razvojem turizma su primjenljive u svim oblicima turizma u svim tipovima destinacija, uključujući masovni turizam i različite tržišne niše kao segmente turizma. Principi održivosti se odnose na environmentalne, ekonomske i socio-kulturne aspekte razvoja turizma, a odgovarajuća ravnoteža mora biti uspostavljena između te tri dimenzije kako bi se garantovala dugoročna održivost razvoja turizma. Održivi turizam bi trebalo da:

- 1) Učini optimalnim korištenje environmentalnih resursa koji čine ključni element razvoja turizma, održavajući bitne ekološke procese i pomažući očuvanju prirodnog naslijeđa i biodiverziteta.
- 2) Poštuje socio-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, štiti njihovo izgrađeno i savremeno kulturno naslijeđe i tradicionalne vrijednosti i doprinosi razumijevanju i toleranciji među kulturama.

¹ Agenda 21 je sveobuhvatan program aktivnosti koji su usvojile vlade 182 zemlje na Konferenciji ujedinenih nacija za životnu sredinu i razvoj (UNCED) na Zemaljskom samitu 14. juna 1992. godine. Dio Agende 21 se odnosi na održivi razvoj turizma u svijetu.

² Svjetska turistička organizacija (WTO) objavila je za 2002. godinu, da je u međunarodnom turističkom prometu ostvareno 714,6 miliona dolazaka turista, što je za 3,1% više nego u 2001. godini. Tokom 2001. godine ostvaren je prihod od međunarodnog turizma u iznosu od 463,6 milijardi USD, odnosno za 2,8% manje u odnosu na 2000. godinu. Procjene su da će prihod od međunarodnog turizma biti povećan za 2002. godinu. Prema predviđanju WTO, dolasci inostranih turista će dostići jednu milijardu u 2010. godini i 1,56 milijardi do 2020. godine. Podaci Svjetske turističke organizacije (WTO) za 2002. godinu

³ Komitet WTO za održivi razvoj saglasio se, tokom zasjedanja u Tajlandu marta 2004. godine, da poboljša definiciju održivog turizma WTO-a, objavljenu 1995. godine u Agendi 21 za turističku privredu. Cilj ovog poboljšanja je da bolje odradi pitanja održivosti u turizmu u svjetlu rezultata Samita o održivom razvoju koji je održan u Johaneshburgu. „Strategija održivog razvoja često se definiše kao koordinirani, participativni i interaktivni proces kojim se postiže ekonomska, ekološka i socijalna ravnoteža na integrisan način“. Povelja iz Kairnsa o partnerstvu u ekoturizmu, Svjetski samit o ekoturizmu, u maju 2002. godine. Komitet WTO za održivi razvoj saglasio se, tokom zasjedanja u Tajlandu marta 2004. godine.

⁴ Tokom posljednjih dvadeset godina turizam se, kako u pozitivnom tako i u negativnom značenju, razvio u značajnog činioaca u okviru konteksta održivosti. Iz tog razloga, Komisija Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNCSD) je svrstala turizam u središte konferencije 1999. godine. Turizam, koji čini 9% ukupne zaposlenosti i 9% svih potrošačkih izdataka u okviru Evropske unije, danas je jedan od najvećih ekonomskih sektora Evrope i uobličio se kao jedna od ključnih industrija 21. vijeka. Svjetska turistička organizacija procjenjuje da će se broj dolazaka turista u Evropi udvostručiti na 720 miliona godišnje do 2020. godine. Prvi evropski kongres o seoskom turizmu - Haen 2003. godine.

3) Obezbjeduje održivo dugoročno poslovanje stvarajući društveno-ekonomske koristi, koje se pravedno raspodjeljuju na sve interesne grupe, uključujući stabilno zapošljavanje, mogućnosti za sticanje prihoda i socijalno staranje za zajednicu doprinoseći tako smanjenju siromaštva.

Održivi razvoj turizma zahtijeva učešće svih relevantnih interesnih grupa, na osnovu prethodne informiranosti, kao i jako političko vođstvo da bi se obezbijedilo šire učešće i stvaranje konsenzusa. Dostizanje održivog turizma je kontinuirani proces koji zahtijeva stalno praćenje uticaja i korištenje potrebnih preventivnih i korektivnih mjera kad god je to potrebno.

Održivi turizam bi također trebalo da obezbijedi visok nivo zadovoljstva turista i da osigura turistima sadržajno iskustvo, povećavajući njihovu svjesnost o pitanjima održivosti i unaprjeđujući među njima praksu održivog turizma.

Zemaljski samit 2002. godine je utvrdio stanje u vezi sa strategijama održivog razvoja i primjenom Agende 21 u različitim politikama. Konferencija Komisije za održivi razvoj (CSD) je 1999. godine označila turizam jednom od osnovnih pokretačkih snaga i ključnih činilaca u globalnom procesu održivosti. Evropa je jedan od glavnih izvora svjetskog turizma. Danas Evropa obuhvata 60% tržišta u odnosu na međunarodne dolaske (WTO, 1999), i uz to, Evropljani čine najmanje 50% svih interkontinentalnih putovanja.

Turizam je označen jednim od ključnih ciljnih sektora u okviru Petog akcionog programa životne sredine Evropske unije. Evropski savjet za unutrašnje tržište je 21. juna 1999. godine priznao značajnu ekonomsku ulogu evropske turističke privrede, kao i potrebu za povećanjem njene konkurentnosti na osnovu balansiranog i održivog razvoja i zaštite životne sredine te zatražio je od Komisije i država članica da zajednički djeluju u cilju maksimiziranja mogućih doprinosa turizma rastu zaposlenosti, zaštiti okruženja i održivom razvoju.

Turističke aktivnosti građana Evrope poprimaju sve više i više transnacionalni, međunarodni i globalni karakter. To se mora uzeti u obzir pri oblikovanju strategija za održiviji turizam. Turizam je, u suštini, evropsko pitanje i shodno tome treba da bude razmatran i integritan u većoj mjeri u okviru Šestog akcionog programa

životne sredine, u Kardifski proces za integriranje svih akcija u vezi sa brigom o životnoj sredini u politike Evropske unije i u Evropsku strategiju za održivi razvoj.

4. TURISTIČKI POTENCIJALI BiH

Slika današnjeg svijeta, u skoro svim segmentima može se posmatrati globalno. Tako je i turizam fenomen koji je poprimio globalne dimenzije u XX stoljeću. Većina zemalja u svijetu, u većem ili manjem obimu razvija turizam, a osnovna mu je karakteristika i cilj veliki broj učesnika u turističkim putovanjima, tj. masovnost. Po svojim ekonomskim, sociološkim, psihološkim, političkim i drugim konotacijama turizam kao fenomen, prema mnogim stručnim mišljenjima, nema pandana u nekoj drugoj pojavi ili fenomenu u savremenom svijetu. Isto tako, mnogi stručnjaci smatraju da će turistička industrija za par decenija biti takoreći «rame uz rame» naftnoj i automobilskoj industriji. Stalno rastuća priroda konkurencije u turističkoj industriji prisiljava turističke destinacije da razvijaju efektivan marketing plan i strategiju. U cjelokupnom ovom procesu turistički operateri i putnički agenti imaju kritičnu funkciju u stvaranju destinacijskog marketinga. A šta bi to bila jedna atraktivna turistička destinacija i da li je moguće da je i BiH jedna od njih? Pojam turistička destinacija podrazumijeva "manje ili više zaokruženu geografsku cjelinu koja raspolaže atraktivnim komunikativnim i receptivnim faktorima, tj. svim onim prirodnim, društvenim, antropološkim, kulturno-historijskim, saobraćajnim i pretpostavkama za smještaj, ishranu, za odmor, rekreaciju i zabavu turista (izgrađena turistička ponuda)." Obično postoji pretpostavka da turisti imaju određenu predstavu o mnogim turističkim destinacijama. Predstava o određenoj destinaciji nastaje bilo iz sopstvenog iskustva ili iz iskustva drugih i znanja koja se ima o destinaciji. Često je to subjektivno, strogo personalizovano znanje. Za formiranje imidža u svijesti turističkih potrošača obično je presudan uticaj promotivne aktivnosti, preporuke prijatelja i rodbine, kao i ukupan mentalno psihološki sklop ličnosti, socio – ekonomski ambijent, kultura, subkultura i sl. Kakav imidž ima BiH u očima turista? Provedeno istraživanje u okviru turističkih agencija dovelo je do sljedećih pokazatelja

5. PRIRODNI I KULTURNO - ISTORIJSKI POTENCIJALI BOSNE I HERCEGOVINE

Bosnu i Hercegovinu su mnogi turistički stručnjaci i operateri nazvali magičnim kutkom Evrope, zemljom susreta Istoka i Zapada. Ova zemlja inače ima izuzetno povoljan geografski položaj, u središnjem dijelu Balkana, gdje preovladavaju različiti klimatski uslovi (temperature se kreću u rasponu od 40°C u ljetnom periodu u južnim krajevima do oko – 30°C u planinskim predjelima tokom zimskog perioda). Njeni stanovnici i osobe koje borave u njoj mogu da dožive i uživaju u sva četiri godišnja doba, za razliku od mnogih drugih područja gdje preovladava uglavnom blaga i oštra zima ili ljeto. Najpozitivniju ocjenu ova zemlja je dobila za svoju prelijepu okolinu i prirodne atrakcije. To su Hutovo blato (nova otkrića na ovom prostoru obećavaju utrostručenje turističkog potencijala), vodopadi Kravice, Skakavac. Ispitanici smatraju da su najveće prirodne atrakcije planine Bosne i Hercegovine. To su prije svega Olimpijske ljepotice Jahorina i Bjelašnica, a naravno treba spomenuti i Vlašić, koji u zimskom periodu pruža atraktivne sadržaje kada su u pitanju zimski sportovi i uživanja na snijegu, zatim planina Prenj, koja ima najveći plato u Evropi, sa deset vrhova preko 2000m nadmorske visine. Ove planine mogu biti izuzetan resurs za razvoj zimskog turizma, imaju prelijepa skijališta, ali još mnogo treba uložiti u infrastrukturu i obezbijediti veći nivo kvaliteta, jer osnova ne nedostaje. Pored planina, postoje i rijeke kao primjeri prirodnih ljepota. To su Una, Vrbas, Neretva i druge, kao i jezera – Ramsko, Modrac, Prokoško. Iako su izuzetni prizori čistoće i ljepote, ove rijeke pružaju i zabavu u vidu raftinga, pa se čitavim njihovim tokom može uživati. Bosna i Hercegovina posjeduje i termalne izvore voda, pa tako u pojedinim krajevima postoje banje i lječilišta. Od prirodnih ljepota naravno ne treba izostaviti Perućicu – prašumu, svetišta Međugorje, Ajvatovicu i mnoga druga, koja su možda manje poznata, što ne umanjuje njihov značaj. Naravno ove mini destinacije su spomenute u smislu razvoja religijskog turizma.

Historijske atrakcije ne zaostaju mnogo za prirodnim. BiH bi mogla da predstavlja riznicu historijskog blaga. Naime, BiH ima hiljadugodišnju tradiciju, i u ovoj zemlji se mogu susresti veličanstvena djela iz različitih doba kao i arhitektura, kao što su rimski mostovi, stećci. Tu su i tragovi orijentalnih i austrougarskih stilova, kao i savremena arhitektura. Kulturna tradicija je pratila uporedo historijska zbivanja, tako da ona danas, iako je kompilacija mnogih različitosti, ima neku posebnu draž.

Kulturna baština BiH je posebno bogatstvo. Izrazito su skupocjene nadaleko poznate bosanske starine, koje se mogu naći na Bašćaršiji u Sarajevu i na izložbama (a i širom svijeta ljudi daju basnoslovne sume novca da bi imali neki uzorak u svojoj kolekciji). Sarajevo, olimpijski grad, danas je poznato po Sarajevo film festivalu koji se održava svake godine u augustu i u toku tog mjeseca mogu se susresti mnoge poznate ličnosti iz svijeta filma. Treba spomenuti i Mostar, koji je, nakon obnove Starog mosta, ponovo vratio svoj sjaj i slavu i kao i prije te postao atraktivan za velike grupe turista iz cijelog svijeta koji dolaze da bi se divili veličanstvenosti i tradicionalnim skokovima sa Starog mosta. Neumski festival, kulturna i nacionalna manifestacija na malom dijelu bosanskohercegovačke obale na Jadranskom moru, predstavlja korak naprijed u oživljavanju tog grada i njegovog izrastanja u jedan od centara kulturnih, naučnih i sportskih zbivanja, ne samo građana BiH, nego i susjednih zemalja. Naime, u zadnje vrijeme u Neumu se održava mnoštvo različitih seminara. Ogroman nedostatak jesu neuređene plaže, kojih ionako nema mnogo, i nedovoljni smještajni kapaciteti. Istina je da se u zadnje vrijeme mnogo radi na ispravljanju tog nedostatka. Druželjubivost, susretljivost, srdačnost su epiteti koji krasi stanovništvo ovog dijela Evrope. Svakako treba pomenuti nadaleko poznatu bosansku kuhinju. Loša je i još uvijek nedovoljno izgrađena infrastruktura, kao i mnogo neriješenih problema političko - ekonomske prirode unutar zemlje. Mnogi su skloni kritici kako je BiH daleko od razvijenih zemalja u Evropi, ali ti kritičari su vjerovatno zaboravili da je donedavno ova zemlja bila potpuno razrušena ratom u svakom smislu. Treba još mnogo više učiniti kako bi zemlja postala još atraktivnija turistička destinacija.

6. OBLICI ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA U BIH

BiH ima odličan potencijal za razvoj turizma, koji može snažno doprinijeti razvoju sveukupnog ekonomskog napretka u zemlji. U BiH, međutim, ne postoji koncept razvoja održivog turizma sa definiranim ciljevima, prioritetima i načinom ostvarenja.

Prvo pitanje na koje takav koncept, odnosno strategija, treba da odgovori je definiranje turističkog proizvoda BiH. Neosporna je činjenica da je BiH bogata kulturno-historijskim spomenicima i naslijeđem, prelijepom prirodom, planinama, poznatim banjama, skijaškim centrima, nacionalnim parkovima, morem i bogomoljama za vjerski turizam. Međutim, dobar potencijal ne znači i turistički proizvod. Strategija razvoja turizma trebala bi definirati procjenu i ocjenu onih potencijala od kojih može nastati turistički proizvod sa komparativnim prednostima u odnosu na ostale destinacije. Treba osigurati najefikasniji način prezentacije takvog turističkog proizvoda BiH na globalnom turističkom tržištu.

Ekoturizam ima posebne principe koji ga razlikuju od šireg koncepta održivog turizma:

- aktivno doprinosi očuvanju prirodne i kulturne baštine;
- uključuje lokalno stanovništvo u svoje planiranje, razvoj i poslovanje, i doprinosi njihovom blagostanju;
- tumači posjetiocima prirodnu i kulturnu baštinu destinacije;
- više odgovara individualnim posjetiocima, kao i organizovanim putovanjima malih grupa.
- Stvara mogućnosti za razvitak turistički slabo razvijenih regija;
- Zahtijeva razvoj pješačke infrastrukture, sistema označavanja, odmorišnih punktova, adekvatnog prijevoza.

Bosna i Hercegovina ima vrlo velike razvojne potencijale i resurse za razvoj ekoturizma. Ekoturizam je oblik održivog razvoja turizma koji sve više, u svijetu, postaje grana turizma koja daje višestruke efekte.

Zimski turizam - može postati jedan od najvažnijih katalizatora održivog razvoja turizma na pomenutim planinama BiH. Temelji se na 3-E principu «Entertainment, Excitement, Education». BiH ima prirodne potencijale idealne za razvoj

zimskog – skijaškog turizma. Bogastvo potencijala skijaških terena BiH, uz veliki broj planina i za razvoj kontinentalnog - ljetnog turizma, šansa je za održivi razvoj turizma, kao jednog od prioriteta pravca ekonomskog razvoja. Razvoj zimskog turizma u BiH, (održana Zimska olimpijada 1984. godine), ima velike šanse jer su svi prirodni potencijali tu. Ali, poslije svega što se desilo u posljednjih 15 godina, to je samo želja. Hotelima u BiH potrebno je restrukturiranje i repozicioniranje.

Kulturni turizam - bogato i raznovrsno kulturno naslijeđe zemlje, jedinstveno u Evropi, pruža brojne mogućnosti razvoja ponude kulturnog turizma. Pojam kulturnog turizma općenito se primjenjuje na putovanja koja uključuju posjete kulturnim resursima bez obzira na inicijalnu motivaciju. Svrha kulturnog turizma je, između ostalog, otkrivanje spomenika i lokaliteta. BiH ima resurse, ali blago rečeno, kaska za ostatkom Europe.

Seoski turizam - nudi mogućnost da se u kratkom vremenu postigne značajan ekonomski razvoj. Zahtijeva intenzivni razvoj sela i cijelog ruralnog područja. Turističko seosko porodično domaćinstvo je manja privredna cjelina smještena u turistički atraktivnom kraju koja daje izvoran proizvod ili uslugu. Turizam na porodičnom imanju dopunska je djelatnost vlasnika domaćinstva i njegove porodice. Svaka djelatnost može biti obogaćena s onoliko sadržaja koliko ih nudi porodično zadržavanje. Turista u ovakvom okruženju nije samo gost. Posebni oblici turističke ponude su: smještaj gostiju u vlastitom domaćinstvu, ponuda vlastitih proizvoda, ponuda jela iz vlastite kuhinje, ponuda pića iz vlastitog podruma, degustiranje vina i rakije, organizacija izleta u okolini, kampiranje na posjedu i sl.

Zdravstveni turizam - BiH ima ljekovite termalne vode, ima 16 banjskih centara koji nude različite tretmane, te uz adekvatnu investiciju mogu postati jedan od vodećih izvora prihoda u polju zdravstveno-rekreativnog turizma.

Vjerski turizam - sve je više prisutan u BiH, primjeri su Ajvatovica, Međugorje. Vjerski turizam je i posjeta starim sakralnim objektima u Sarajevu, Mostaru, Travniku i dr.

Avanturistički turizam - danas turisti žele istraživati visine planina, pećine, dubine mora, doživjeti rafting na rijekama.

Kongresni i znanstveni turizam - sve više dobija na značaju, izvan glavne ljetne turističke sezone.

Zaštita prirode - konflikt turizma i zaštite prirode najizraženiji je u nacionalnim parkovima i ostalim zaštićenim prostornim kategorijama. Održivo iskorištavanje, zaštita i razvoj prirodnih dobara je uslov bez kojeg nema dugoročnog održivog razvoja turizma u BiH.

Ekologija postaje i trend i potreba. Ekološki aspekt turizma temelji se na očuvanju prirodnih resursa te edukaciji svih sudionika o aspektima, važnosti i primjeni ekoloških načela u turizmu. Zato treba staviti važna prirodna područja pod adekvatni nivo zaštite izvršiti implementaciju svjetskih standarda, te uključiti ekologiju u program edukacije u turizmu.

Kvalitetno planiranje prostora je jedan od najvažnijih preduslova za dugoročan i održiv razvoj turizma. Prostor u užem i širem smislu osnovna je pretpostavka za dolazak i boravak gostiju. Zadatak prostornog planiranja je uspostavljanje ravnoteže između smještaja, prometa, komunikacija i ostalih usluga. Treba definirati upotrebu prostora za turizam na državnom nivou. Prilikom gradnje novih objekata treba stilom gradnje i izborom materijala poštovati tradiciju i autohtoni graditeljski stil okolnog prostora. Treba donijeti Prostorne planove razvoja turizma u BiH izraditi masterplanove - strateške dokumente o održivom razvoju turizma na državnom, kantonalnom, lokalnom nivou.

Efikasnija razmjena know-how-a između pojedinih regija – kantona.

7. EFEKTI ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA U BiH

Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima veliki turistički potencijal. Njene prirodne ljepote poput planinskih pašnjaka, pećina, čistih rijeka i jezera čine osnovu za razvoj atraktivnih turističkih proizvoda na otvorenom, uključujući skijanje, lov, ribolov i ekstremne sportove. Bogato i raznovrsno kulturno naslijeđe zemlje, jedinstveno u Evropi, pruža brojne mogućnosti razvoja ponude kulturnog turizma. BiH ima 16 banjskih centara koji nude različite tretmane, te uz adekvatnu investiciju mogu postati jedan od vodećih izvora prihoda u polju zdravstveno-rekreativnog turizma. Prema Svjetskom savjetu za turizam i putovanja (WTTC) koji prati i prognozi-

ra industriju turizma širom svijeta, ukupan direktni i indirektni uticaj turizma na ekonomiju BiH dostiže skoro 1 milijardu KM u 2005. godini, odnosno više od 7% ukupnog BDP. Broj zaposlenih u turizmu procjenjuje se na preko 50 000 radnih mjesta, odnosno 5 % ukupne radne snage u BiH. Osim toga, BiH ima veliki suficit u platnom bilansu u turizmu, bez kojeg bi deficit tekućeg računa bio mnogo veći. Međutim, imajući u vidu turističke atrakcije BiH, sektor bi mogao imati mnogo značajniju ulogu u privrednom rastu i zapošljavanju. Kako bi BiH iskoristila svoj potencijal u turizmu, potrebno je da prevaziđe mnogobrojne izazove, uključujući nepostojanje jedinstvene državne vizije i strategije za turizam, lošu putnu infrastrukturu, nepovoljnu investicijsku klimu, neadekvatne poslovne finansije, nedostatak EU standarda i certifikata za hotele, restorane i transport, nedostatak bolje obuke turističkih profesionalaca, slabe veze sa globalnim turističkim tržištima, neadekvatne kapacitete za rezervacije i plaćanje putem interneta, te nedovoljno razvijene turističke proizvode.

Svim ovim pitanjima moraju se baviti svi subjekti turizma, predstavnici preduzeća, turističkih udruženja i organizacija, vladinih agencija i finansijskih institucija, kroz zajedničke akcije. Rješavanjem nabrojanih izazova, turizam u BiH mogao bi postati najveći poslodavac u zemlji u roku od pet godina, te na taj način prepoloviti stopu nezaposlenosti.

8. ZAKLJUČAK

Postizanje održivog razvoja turizma zahtijeva da akteri na svim razinama, od lokalne do nacionalne, moraju postupati u skladu sa principima održivog razvoja.

Neophodno je: razumjeti, prepoznati i zadovoljiti potrebe turista, osigurati preduslove za profitabilno poslovanje investirati u obrazovanje i trening zaposlenih, insistirati na zaštiti i obnovi prirodnog bogatstva, poštovati kulturne vrijednosti i različitosti, osigurati kontinuiranu aktivnu ulogu države.

Nisu više česti turisti koji će u Sarajevu, Travniku ili na Vlačiću tražiti hamburgere, već će jesti kvalitetnu domaću hranu, posluženu uz domaću pjesmu, igru i običaje.

U turizmu, čak , nije toliko bitno imati naj-

kvalitetniji proizvod, koliko je bitno znati dobro ispričati priču o tom proizvodu, te ga na taj način prodati.

Održivi razvoj turizma zahtijeva da akteri na svim nivoima, od lokalnog do državnog, trebaju postupati u skladu sa principima održivog razvoja turizma (Agenda 21 UN).

Neophodno je:

1. Donijeti Strategiju održivog razvoja turizma u BiH i prihvatiti standarde EU,
2. Donijeti prostorni (ne) planove,
3. Urediti zakonsku regulativu,
4. Razumjeti, prepoznati i zadovoljiti potrebe turista,
5. Investirati u obrazovanje kao i obuku zaposlenih,
6. Insistirati na zaštiti i obnovi kulturnog i prirodnog bogatstva,
7. Poštovati kulturne vrijednosti i različitosti.

LITERATURA:

1. Agenda 21 – UNCED, 1992. godine. (Agenda 21 je sveobuhvatan program aktivnosti koji su usvojile vlade 182 zemlje na Konferenciji ujedinjenih nacija za životnu sredinu i razvoj (UNCED) na Zemaljskom samitu 14. juna 1992. godine).
2. Povelja o održivom turizmu: (Svjetska konferencija o održivom turizmu, Lanzarot, Kanarska ostrva, Španija, 27- 28. aprila 1995. godine)
3. Povelja iz Kairnsa o partnerstvu u ekoturizmu. (Svjetski samit o ekoturizmu, maju 2002. godine u Kairnsu). Svjetski samit o održivom razvoju (Johanesburg, Južna Afrika, avgust – septembar 2002. godine).
4. Milenijumska deklaracija WTO iz Osake . Usvojena u Osaki, Japan, 30. septembra i 1. oktobra 2001. godine u okviru 14. zasjedanja Generalne skupštine Svjetske turističke organizacije.
5. Deklaracija iz Kvebeka o ekoturizmu. Svjetski samit o ekoturizmu u Kvebek Sitiju, Kanada, od 19. do 22. maja 2002. godine.
6. Berlinska deklaracija o biološkoj raznovrsnosti i održivom turizmu. Međunarodna konferencija ministara za životnu sredinu o biodiverzitetu i životnoj sredini, održana od 6-8 marta 1997. godine u Berlinu.
7. Prvi evropski kongres o seoskom turizmu - Haen 2003. godine. I evropski kongres o seoskom turizmu organizovala je Evropska federacija za seoski turizam (EuroGites), održan je u Haenu, Andaluzija, Španija od 3-5. oktobra 2003. godine.
8. Lord, Gail D., The Power of Cultural Tourism, u: Wisconsin Heritage Tourism Conference, 1999., str.5-6
9. The Arts&Tourism A Profitabile Partnership, American Concil for the Arts, New York, 1981.
10. World Tourism Organization Global Code of Ethics, Principles, 2001., 4-12.
11. Prostorni plan kantona Sarajevo za period 2003 do 2023. godine
12. www.usaidcca.ba
13. www.bosnjaci.net